STUDIA I PRACE PEDAGOGICZNE 2016(3)
ROZPRAWY I MATERIAŁY (PEDAGOGIKA), s. 37–50

Marian Zdzisław Stepulak
Wyższa Szkoła Ekonomii i Innowacji w Lublinie

Cyberprzestrzeń a zagrożenia wychowawczej roli systemu rodzinnego

Cyberspace and threats to an educational role of family systems

Streszczenie
Podstawowym problemem podjętym w niniejszym artykule był analiza cyberprzestrzeni wobec zagrożeń wychowawczej roli systemu rodzinnego. W pierwszej części naukowej refleksji zostało poddane pojęcie cyberprzestrzeni i cyberpunktu. Pojęcia te zostały wkomponowane w aktualny obszar nowych technologii. Następnie krytycznej analizie została oddana kwestia cyberprzestrzeni we współczesnej pedagogice i psychologii. W szczególny sposób została zwrócona uwaga na specyfikę pedagogiki medialnej i psychologii Internetu. Nowe technologie informacyjne powodują szereg zaburzeń dydaktycznych, takich jak: zaburzenia funkcji poznawczych, ucieczkę od realnego świata do świata wirtualnego, specyficzne formy patologii społecznej, uzależnienia oraz dysfunkcje neurologiczne.
Trzecia część artykułu dotyczyła cyberprzestrzeni w kontekście rodziny jako systemu wychowawczego. Chodziło w tym przypadku o czynniki, które odpowiadają za dynamikę cyberprzestępczości. Do tych czynników można zaliczyć następujące: anonimowość działań, transgraniczność, prostotę i dostępność narzędzi, trudność z zatrzymaniem sprawcy na gorącym uczynku, łatwość w usuwaniu dowodów oraz wysoką liczbę przestępstw, które nie są zgłaszane organom ścigania.

Summary
The main issue presented in the article was an analysis of cyberspace towards the threats to an educational role of family systems. The first part consists of scientific complementation of the notions of cyberspace and cyberpoint. The terms were put in a contemporary field of new technologies. Next, a critical analysis of the issue of cyberspace in modern pedagogy and psychology was conducted. Special attention was paid to the specificity of media pedagogy and the psychology of the internet. New information technologies cause different didactic disorders, for example cognitive impairment, escaping to virtual reality, specific forms of social pathology, addictions and neurological disorders.
The third part of the article deals with cyberspace in the context of family as an educational system. This concerns factors responsible for the dynamics of cybercrime, such as anonymity, internationalism, simplicity and accessibility to the tools, difficulties with catching the causer red-handed, simplicity of covering one's tracks and high rate of crimes that are not reported to authorities.

Słowa kluczowe: cyberprzestrzeń, cyberprzemoc, system rodzinny, dzieci, młodzież
Keywords: cyberspace, cyberbullying, family system, children, adolescetns

Wstęp

Wśród wielu zagrożeń współczesnego życia rodzinnego i wychowawczej roli systemu rodzinnego pojawia się nowe zjawisko zwane cyberprzestrzenią. Na początku termin ten nie miał negatywnych konotacji. Współczesne jego rozumienie wskazuje natomiast na pozytywne i negatywne postrzeganie cyberprzestrzeni. Blisko tego pojęcia pozostają dwa inne: cyberpunk i cybernetyka.

Ważnym problemem, podjętym w artykule, jest odniesienie się współczesnej pedagogiki i psychologii do zjawiska cyberprzestrzeni. Istotna jest tutaj kwestia edukacji medialnej, ze szczególnym uwzględnieniem Internetu. Wyniki prowadzonych badań pozwalają mówić o specyficznych zagrożeniach natury edukacyjnej i psychicznej spowodowanych nowymi technologiami informacyjnymi. Można wskazać fazy uzależnienia od Internetu. Są to: a) faza zaangażowania; b) faza zastępowania, c) faza ucieczki.

Ostatnia część artykułu dotyczy rodziny jako systemu wychowawczego w zderzeniu z cyberprzestrzenią. W cyberprzestrzeni mamy do czynienia z cyberprzestępczością, która właśnie w tym obszarze znajduje swoje bezpieczne miejsce. System rodzinny musi zatem wypracować adekwatne strategie wzajemnej komunikacji, aby bronić się przed powyższymi zagrożeniami.

Pojęcie cyberprzestrzeni

Angielski odpowiednik polskiego terminu *cyberprzestrzeń* to *cyberspace*. Jest to skrót od *cybernetics space* 'przestrzeń cybernetyczna'. Pojęcie to było początkowo używane w powieściach twórcy cyberpunku – Williama Gibsona – na określenie rzeczywistości wirtualnych, w których znajdowali się jego bohaterowie. Aktualnie znaczenie *cyberprzestrzeni* uległo zdecydowanej zmianie i terminem tym określa się przede wszystkim wirtualną przestrzeń, w której komunikują się połączone siecią komputery lub inne media cyfrowe (na przykład telefonia komórkowa). Do łączenia nośników informacji, czyli komputerów, służy najczęściej Internet. *Tym samym jest to właściwie przestrzeń informatyczna, a nie cybernetyczna. Cyberprzestrzeń jest także określana jako nowego typu przestrzeń społeczna, w której spotykają się internauci*[1].

Innym ważnym terminem jest *cyberpunk***.** Stał się on impulsem do powstania nowego nurtu w literaturze *science-fiction* oraz kinematografii, skupiającego się na negatywnych konsekwencjach funkcjonowania ludzi w otoczeniu zaawansowanej technologii komputerowej i informacyjnej. Słowo *cyberpunk* pojawiło się jako tytuł opowiadania Bruce'a Bethke, które zostało wydane w 1983 roku w ramach

[1] https://pl/wikipedia.org [dostęp: 9.11.2016].

antologii *Amazing Stories*. Słowa tego po raz pierwszy użył jako nazwy nurtu w literaturze pisarz i wydawca fantastyki Gardner Dozois [2].

Pojęcie cyberpunku można rozważać pod kątem postawy życiowej, filozofii lub ideologii, gdzie porównania człowieka z maszyną (cybernetyka) prowokują pytania na temat duszy, Boga oraz własnej świadomości.

Aby uzmysłowić rozmiary zjawiska cyberprzestrzeni, posłużono się kilkoma liczbami i stwierdzeniami:

- Liczba mieszkańców na świecie wynosi ponad 7 mld, ponad 2 mld z nich korzysta z Internetu.
- Na świecie jest aktywnych ponad 5 mld numerów telefonów komórkowych.
- Liczba użytkowników Internetu w Polsce wynosi około 24 mln.
- Statystyczny użytkownik Internetu spędza w sieci 16 godzin miesięcznie, co w skali światowej daje około 35 mld godzin w ciągu miesiąca (czyli, w przybliżeniu, 4 tys. lat online na każdy miesiąc kalendarzowy).
- Wartość sprzedaży online w USA w pierwszym kwartale 2012 r. osiągnęła 50 mld dolarów.
- Wyszukiwarka Google otrzymuje dziennie ponad miliard pytań.
- Liczba kont na portalu Facebook przekracza miliard, w tym ponad 10 mln to konta użytkowników z Polski; co sekundę w serwisie Youtube pojawia się kolejna godzina materiału filmowego.
- Każdego dnia w grze Farmville (wchodzącej w skład portalu Facebook) sprzedaje się około 500 tys. traktorów. W realnym świecie firma John Deere sprzedaje 5 tys. maszyn rolniczych rocznie.

Przedstawione dane statystyczne pochodzą ze stron internetowych dostępnych pod podanymi w przypisie adresami[3]. Można powiedzieć, iż człowiek w naturalnym porządku poza cyberprzestrzenią korzysta z niematerialnych zasobów organizacji. Małe dzieci są na początku zależne od swoich rodziców, a w miarę rozwoju stają się coraz bardziej samodzielne i zaczynają sukcesywnie korzystać z różnych zasobów informacji, w tym współczesnych, takich jak telefony komórkowe, Internet. Dzieci same decydują i zarządzają wyborem źródła pozyskiwania informacji, rodzajem rozpowszechnienia, sposobem wykorzystania oraz ewaluacją[4]. W tzw. trójkącie niematerialnych zasobów organizacji można wyróżnić następujące elementy: dane, informacje, wiedza oraz mądrość. Na szczycie stoi

[2] Kelly A. *The best cyberpunk games on PC*. PCGamer, 2015-07-21 [dostęp: 11.11.2016].

[3] http:// www.internetworldstats.com/stats.htm; http://hothardware.com/News/ITU-Finds-2-Billion-Internet-Users-Worldwide-5-Billion-Mobile Subscriptions/; https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2153rank.html, http://www.go-gulf.com/blog/online time, http://newsroom.fb.com/Key-Facts, http://www.checkfacebook.com/; http://www.statisticbrain.com/total-online-sales/; http://farmville.wonderhowto.com/inspiration/shocking-farmville-facts-0114622.

[4] Korneta K. (2012). Wykorzystanie technologii informacyjnej w zarządzaniu wiedzą. W: *Komunikacja w cyberprzestrzeni*. Red. S. Bębas, J. Plis, J. Bednarek. Radom: Wyższa Szkoła Handlowa w Radomiu, s. 246 (245–250).

mądrość, do której dziecko dochodzi powoli przez długie lata, nie tylko nauki, ale również życiowego doświadczenia[5].

Biorąc pod uwagę badania oraz obserwacje własne, K. Korneta wyprowadza następujące wnioski:

- Internet pełni fundamentalną rolę w dostępie do informacji użytkowych dla uczniów, jak przygotowanie się do lekcji.
- Wraz z wiekiem użytkownika Internetu zmienia się zakres zainteresowania treściami: w młodszym wieku przeważają gry komputerowe, w starszym zaś treści edukacyjne i osobiste.
- Zarządzanie wiedzą zdobytą przez Internet jest celowe z punktu widzenia użytkownika, uczniowie wiedzą, czego szukają w Internecie.
- Władze oświatowe tworzą programy edukacyjne, by poprawić bezpieczeństwo dzieci, lecz są one mało skuteczne.
- Ponad 50% uczniów liceum szukało w sieci spraw określonych jako osobiste.
- Uczniowie mają problemy w zarządzaniu swoją wiedzą: wystarczy spojrzeć na efekty kształcenia i czas pracy ucznia przy komputerze[6].

Niektórzy specjaliści uważają, iż koncepcja cyberprzestrzeni narodziła się w sytuacji powstania politycznej idei „autostrad informacyjnych", w kampanii prezydenckiej Billa Clintona w 1992 roku. Zakładano, iż różnego rodzaju informacje zawierające tekst, dźwięk i obraz będą mogły być przekazywane na duże odległości, szybko i bez dodatkowych przeszkód[7]. W latach 90. pojęcie cyberprzestrzeni zostało wykorzystane do opisania „miejsca", w którym ludzie wchodzą w interakcje, głównie komunikacyjne, korzystając z Internetu[8]. W Polsce po raz pierwszy pojęcie cyberprzestrzeni zostało zdefiniowane w ramach *Rządowego programu ochrony cyberprzestrzeni RP na lata 2009–2011*. Cyberprzestrzeń rozumiana jest tutaj jako: (…) *przestrzeń komunikacyjna tworzona przez system powiązań internetowych*[9]. W kolejnym *Rządowym programie ochrony cyberprzestrzeni RP na lata 2011–2016,* podano następującą definicję: (…) *cyberprzestrzeń to cyfrowa przestrzeń przetwarzania i wymiany informacji tworzona przez systemy i sieci teleinformatyczne wraz z powiązaniami pomiędzy nimi oraz relacjami z użytkownikami*[10].

Reasumując można powiedzieć, iż pojęcie cyberprzestrzeni zawiera w sobie wiele głębokich znaczeń i różnorodnych kontekstów interpretacyjnych.

---

5 Tamże, s. 246.
6 Tamże, s. 249.
7 Kosiński J. (2015). *Paradygmaty cyberprzestępczości*. Warszawa: Difin, s. 32.
8 Tamże, s. 23.
9 Tamże, s. 33.
10 Tamże, s. 33.

Cyberprzestrzeń w pedagogice i psychologii

Bardzo ciekawe podejście do cyberprzestrzeni prezentuje pedagogika medialna. Zadaniem pedagogiki medialnej jest nie tylko opisywanie, wyjaśnianie i przewidywanie zjawisk, ale także wzbogacanie wiedzy o tym, jakimi działaniami można wywołać pewne pożądane zjawiska związane z mediami. W tym kontekście można wyróżnić następujące kwestie:

- wieloaspektowa analiza właściwości i możliwości mediów;
- określenie edukacyjnych funkcji mediów;
- odkrywanie i wyjaśnianie mechanizmów uczenia się medialnego;
- badanie skuteczności oddziaływania mediów, ze szczególnym uwzględnieniem wpływu mediów na kształtowanie agresji u dzieci i młodzieży;
- modelowanie komunikatów medialnych o charakterze dydaktycznym i wychowawczym;
- opracowanie metodyki korzystania z mediów w procesie kształcenia;
- tworzenie koncepcji kształcenia na odległość i kształcenia równoległego[11].

W. Furmanek w następujący sposób określa przedmiot pedagogiki medialnej:

- analiza i ocena różnych aspektów uczenia się medialnego;
- kompleksowość stosowania mediów w kształceniu;
- problemy technologii informacji;
- optymalizacja procedur projektowania i realizacji zajęć dydaktycznych;
- możliwości edukacyjnego wykorzystania komputerów: humanistyczne aspekty zastosowania komputerów w kształceniu, komputerowa diagnostyka i terapia pedagogiczna;
- zastosowanie multimediów w edukacji;
- ocena pedagogiczna programów edukacyjnych;
- monitoring dydaktyczny[12].

W pedagogiczny kontekst cyberprzestrzeni wpisuje się także psychologia Internetu. Internet składa się z kilku środowisk:

World Wide Web – globalna sieć, która jest używana jako biblioteka, kiosk z gazetami, książka telefoniczna lub własne wydawnictwo.

- Poczta elektroniczna (e-mail). Bywa używana do komunikowania się z przyjaciółmi, rodziną, współpracownikami; stała się narzędziem powszechnego

[11] Strykowski W. (2002). Pedagogika i edukacja medialna w społeczeństwie informacyjnym. W: *Edukacja medialna w społeczeństwie informacyjnym*. Red. S. Juszczyk. Toruń: Wydawnictwo Adama Marszałek, s. 17. Za: Huk T. (2014). *Pedagogika medialna. Aspekty społeczne, kulturowe i edukacyjne*. Kraków.

[12] Furmanek W. (2010). Pedagogika medialna a pedagogika wartości. W: *Media w edukacji, kulturze i zmianie społecznej – odniesienie kognitywne. Księga jubileuszowa poświęcona profesorowi Bronisławowi Siemienieckiemu w 60.rocznicę urodzin*. Red. S. Juszczyk. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, s. 13. Za: Huk T. (2014). Pedagogika medialna. Aspekty społeczne, kulturowe i edukacyjne. Kraków, s. 20.

użytku na uczelniach, w instytucjach rządowych, korporacjach przemysłowych i w domach.
- Asynchroniczne forum dyskusyjne to kolejny odrębny obszar Internetu. Osoby w nim uczestniczące rozpoczynają rozmowę na jakiś temat, zamieszczają swoje wypowiedzi (post) i czytają to, co inni mają do powiedzenia.
- Grupy dyskusyjne (*newsgroups*), którym miejsca użycza specjalna „tablica ogłoszeniowa" zwana Usenetem.
- Synchroniczne pogaduszki (czaty) na kanałach IRC. Osoby zalogowane do sieci w tym samym czasie wchodzą do specjalnych pokojów rozmów, gdzie w czasie rzeczywistym dyskutują z innymi znajdującymi się w nich osobami.
- MUD – *multiuser dungeons*. Początkiem dla tego środowiska była fabularna gra komputerowa. Jest tekstową „rzeczywistością wirtualną", która stanowi mieszankę kilku składników tak dobranych, by pogłębiały przywiązanie do miejsca i społeczności.
- Graficzne światy dostępne dla wielu użytkowników, które z braku ustalonej terminologii bywają nazywane środowiskiem sieciowym.
- Interaktywne przesyłanie obrazu i dźwięku przez Internet[13].

Można wymienić specyficzne zagrożenia natury dydaktycznej i psychicznej spowodowane nowymi technologiami informacyjnymi:
- Zaburzenia funkcji poznawczych, które mogą nawet prowadzić do niemożności kontynuowania nauki:
  - ✓ zaburzenia percepcji, płynności uwagi, ograniczenie lub utrata zdolności logicznego myślenia, poczucie zagubienia, natrętne myśli, zachowania kompulsywne, zaburzenia pamięci;
  - ✓ „syndrom odstawienia", niekiedy o drastycznym przebiegu.
- Ucieczkę od świata realnego do sztucznego, wirtualnego:
  - ✓ złudne poczucie siły i przynależności, często patologicznej rywalizacji, bez respektowania zasad etycznych, odrzucenie dążenia do prawdy, sprawiedliwości, uznawania godności osoby ludzkiej, traktowanie agresji i walki jako normy w świecie realnym;
  - ✓ złudne poczucie wolności, bycia niezastąpionym, przymus bycia „on-line", potrzeba autoprezentacji i poczucia obecności.
- Specyficzne postacie patologii społecznej:
  - ✓ nieuzasadniona indywidualna lub zbiorowa agresja i autoagresja oraz frustracja;
  - ✓ powielanie wzorców patologicznych i destrukcyjnych;
  - ✓ dostęp do patologicznych grup o celach niejasnych, działających na pograniczu prawa bądź poza prawem;
  - ✓ dostęp do „toksycznych" grup kulturowych, parareligijnych, pseudoterapeutycznych, kryptosatanistycznych lub jawnie satanistycznych, proklamujących ideologię destrukcji, zła, agresji i nihilizmu.

[13] Wallace P. (2003). Psychologia Internetu. Poznań: Dom Wydawniczy REBIS, s. 11–16.

- Uzależnienia:
  - ✓ syndrom *Internet Addiction Disorder* – niejednorodne zjawisko uzależnienia od Internetu, tj. wewnętrzny przymus bycia w sieci;
  - ✓ syndrom technohipnozy, czyli popadanie w trans przez dzieci w trakcie oglądania reklam lub gier komputerowych;
  - ✓ syndrom ASC - oznacza bardzo intensywne korzystanie z komputera, co może doprowadzić do zmienionych stanów świadomości; syndrom ten ułatwia akceptowanie różnych nakazów i zakazów oraz groźnych społecznie ideologii;
  - ✓ uzależnienie od rzeczywistości wirtualnej, co oznacza ucieczkę od realnego świata dzięki różnym technikom wirtualnym;
  - ✓ uzależnienie od programów, które zawierają w sobie elementy psychomanipulacji, technik perswazyjnych i bodźców podprogowych bazujących na procedurach NLP, technik kontroli umysłu, technik bioneuromanipulacyjnych.
- Dysfunkcje neurologiczne:
  - ✓ syndrom padaczki ekranowej;
  - ✓ nerwice[14].

Członkowie systemu rodzinnego powinni pamiętać o wyżej wymienionych zagrożeniach, który płyną z cyberprzestrzeni. Ważna dla rodziców jest także znajomość faz uzależnienia od Internetu, aby być czujnym w przeciwdziałaniu tym zagrożeniom. Ten sam postulat dotyczy również pedagogów i wychowawców. Można mówić o trzech następujących fazach:

- Faza zaangażowania. Zaczyna się ona od momentu zapoznania się dziecka z Internetem. Rodzą się nowe uczucia zainteresowania i oczekiwania, zafascynowania i przypływu sił, poczucie odprężenia.
- Faza zastępowania. Korzystający z Internetu czuje potrzebę kontynuowania znajomości zawartych w sieci dla zachowania poczucia równowagi życiowej, które daje mu głęboką ulgę.
- Faza ucieczki. W tej fazie uzależnienia następuje całkowita ucieczka od codziennego świata realnego[15].

W świetle badań można odkryć główne skutki psychospołeczne korzystania z Internetu, do których zalicza się:

- deficyty i ubytki w sferze tradycyjnej komunikacji;
- fobię społeczna – unikanie bezpośrednich kontaktów z innymi ludźmi;
- popadanie w depresję;
- brak zainteresowania innymi dziedzinami życia i aktywności człowieka;
- brak snu, modyfikację i rozregulowanie cyklu dobowego, co może prowadzić do nadmiernego napięcia, podenerwowania oraz pogorszenia funkcjonowania;

[14] Bednarek J. (2006). Zagrożenia w cyberprzestrzeni. W: *Patologie społeczne*. Red. M. Jędrzejko. Pułtusk: Wyższa Szkoła Humanistyczna imienia Aleksandra Gieysztora, s. 91–92 (83–147).

[15] Kozak S. (2007). *Patologie wśród dzieci i młodzieży. Leczenie i profilaktyka*. Warszawa: Difin, s. 33.

- zanik lub znaczne osłabienie więzi emocjonalnych z rodziną;
- kłopoty zawodowe, mogące skutkować zwolnieniem z pracy lub – w przypadku uczniów – zaniedbaniem podstawowych obowiązków szkolnych [16].

K. Mudyń, odwołując się do pracy J. Sulera, wymienia psychologiczne cechy cyberprzestrzeni:

- ograniczenie doświadczeń;
- elastyczność świadomości;
- zrównanie statusu użytkowników;
- przekraczanie ograniczeń przestrzennych;
- rozciąganie i zagęszczanie czasu;
- zwiększona dostępność kontaktów;
- możliwość permanentnego zapisu interakcji;
- zmienione stany świadomości przypominające marzenia senne;
- przeżycia typu „czarne dziury" (*black holes experiences*)[17].

Cyberprzestrzeń jest zjawiskiem niesłychanie ważnym w kontekście naukowej refleksji podejmowanej przez współczesne nurty pedagogiczne i psychologiczne.

Cyberprzestrzeń a rodzina jako system wychowawczy

Badania dotyczące systemu rodzinnego odnoszą się do bardzo szerokiego zakresu problematyki badawczej i koncepcyjnej. Jedno z takich ujęć to rozumienie rodziny jako naturalnego systemu, którego fundamentalnym zadaniem jest wychowanie. Otaczająca rodzinę cyberprzestrzeń bardzo często generuje przemoc, co z kolei wywołuje następujące negatywne skutki:

- *kształtowanie się agresywnych zachowań,*
- *wzrost poziomu agresywności,*
- *pojawienie się nowych form agresji,*
- *budzenie agresywnych fantazji,*
- *czynienie z przejawów agresji i przemocy czegoś powszechnego,*
- *postrzeganie agresji jako wartości,*
- *niewłaściwe dostrzeganie prawdziwej roli przemocy w życiu społecznym,*
- *nadpobudliwość emocjonalna,*
- *mniejsza kreatywność dzieci,*

[16] Aouil B., Siedlaczek J. (2011). Osobowościowe determinanty korzystania z Internetu wśród uczniów gimnazjum, liceum oraz studentów. W: *Internet w psychologii – psychologia w Internecie*. Red. B. Aouil, K. Czerwiński, D. Wosik-Kawala. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, s. 112–113 (101–142).

[17] Suler J. (1996). *Psychology of Cyberspace*. May 1996, revised July 1998, <http:www.rider.edu/users/suler/psycyber/psycyber.html> Za: Mudyń K. (2002). Technoświadomość. O zmieniającym się poczuciu realności i własnej tożsamości u użytkowników cyberprzestrzeni. W: *Człowiek wobec zmiany. Rozważania psychologiczne*. Red. D. Kubacka-Jasiecka. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu jagiellońskiego, s. 151 (145–156).

- *wyższy poziom agresywności,*
- *preferowanie programów zawierających sceny przemocy,*
- *humorystyczne postrzeganie przemocy,*
- *brak łączenia agresji z lękiem,*
- *przenoszenie agresji przejawiającej się w wieku przedszkolnym na późniejszy okres szkolny*[18].

Media cyfrowe spowodowały, szczególnie w ostatnich latach, bardzo wiele niekorzystnych zmian w rodzinnych systemach wychowawczych. *Media masowe otworzyły przed członkami rodziny świat, zarówno ten realny, jak i fikcyjny. W dobie tak dynamicznego rozwoju mediów wiele rodzin nie potrafi poradzić sobie z podstawową funkcją, jaką mają do spełnienia, tzn. funkcją wychowawczą*[19].

Dorastaniu i dojrzewaniu dzieci i młodzieży w Polsce towarzyszy wielka przestrzeń medialna. To zupełnie nowa rzeczywistość w odniesieniu do życia wcześniejszych pokoleń. W minionych czasach był dom, szkoła, podwórko czy z trudem zdobywane książki. Współcześnie zaś w grę wchodzi telewizja i Internet, żywiołem stają się multimedia. Bez wątpienia wzbogacają one możliwości kształcenia czy wychowania, a w końcu socjalizowania dzieci i młodzieży. Należy jednak wyraźnie podkreślić, iż to rodzina powinna dostarczać podstawowych wzorców postrzegania i rozumienia rzeczywistości. Ogromne przyspieszenie sprawia, że nie starzeją się technologie, ale starzeją się sami odbiorcy tych technologii. Tymczasem media otwierają młodym ludziom nie tylko realny, ale i fikcyjny świat. W takiej sytuacji wiele rodzin nie radzi sobie z podstawową funkcją, jaką ma do spełnienia, z funkcją wychowawczą[20].

Rodzina ma podstawowe znaczenie w ochronie dziecka przed niebezpieczeństwami cyberprzestrzeni. *Przepływ szkodliwych treści internetowych wynika głównie z minimalnej kontroli dzieci i młodzieży ze strony rodziców. Przykładowo, rodzice decydujący się na uruchomienie oprogramowania filtrującego, powinni mieć świadomość jego ograniczeń oraz tego, że nie jest ono w stanie całkowicie zastąpić kontroli rodzicielskiej*[21].

Należy zatem wyraźnie podkreślić, iż rodzice powinni mieć całkowitą kontrolę nad komunikacją internetową swojego dziecka, która ma wprawdzie wiele zalet, ale stwarza przy tym bardzo wiele zagrożeń. Zaniedbania rodziców, którzy rzadko ingerują w sposób spędzania wolnego czasu przez ich dzieci lub wykazują małe zainteresowanie swoimi dziećmi w ogóle, stanowią powód wielu wirtualnych

[18] Tuszyńska-Bogucka W. (2006). *Media – przyjaciel czy wróg dziecka ?* Poznań: Wydawnictwo eMPi2, s. 40. Za: Andrzejewska A. (2012). Media cyfrowe – cyberprzestrzeń zagrożeniem dla rozwoju dzieci i młodzieży oraz funkcjonowania rodziny. W: *Człowiek w pedagogice pracy*. Red. B. Baraniak. Warszawa: Difin, s. 382 (379–395).

[19] Andrzejewska A. (2012). *Media cyfrowe*…, dz. cyt., s. 389.

[20] Tamże, s. 389–390.

[21] Urych I. (2014). Rodzina podstawą bezpiecznego komunikowania się dziecka w sieci. W: *Cyberbezpieczeństwo jako podstawa bezpieczeństwa państwa i społeczeństwa w XXI wieku*. Red. M. Górka. Warszawa: Difin, s. 109 (93–114).

zagrożeń małoletnich[22]. *Zatem chęć zapobiegania zagrożeniom komunikowania się dziecka w Internecie doskonale wpisuje się we współczesną rolę wychowawczą rodziny, umożliwiającą dzieciom bezpieczne egzystowanie, na które w epoce ponowoczesnej bez* wątpienia składa się wirtualna rzeczywistość[23].

Współcześnie mamy do czynienia z dynamicznie rozwijającą się cyberprzestępczością. Do podstawowych czynników odpowiadających za ten stan rzeczy można zaliczyć:

- anonimowość działania – nie jest nigdy do końca wiadomo, kim jest użytkownik po drugiej stronie łącza;
- transgraniczność – strona czy cały zasób informacji widoczny na naszym komputerze może być zlokalizowany na serwerze na drugiej półkuli;
- prostota i dostępność narzędzi – łatwy dostęp do Internetu, może korzystać z niego każdy, w tym przestępca;
- trudność z zatrzymaniem sprawcy na gorącym uczynku, bywa bowiem tak, że sprawcy korzystają z publicznych punktów dostępu do Internetu, np. z kawiarenek internetowych;
- łatwość w usuwaniu dowodów, sprawcy nie pozostawiają po sobie klasycznych dowodów, np. śladów daktyloskopijnych czy traseologicznych;
- wysoka „ciemna liczba" przestępstw, niestety, większość z przestępstw popełnianych przez sieć nie jest zgłaszana organom ścigania; korzystają na tym oszuści[24].

Każda rodzina powinna nabyć przekonania, iż w cyberprzestrzeni mogą powstać problemy komunikacyjne. Mówiąc inaczej, rodzina jako system wychowawczy ma za zadanie naprawiać trudności wynikające ze złej komunikacji wyniesionej z cyberprzestrzeni. W tym kontekście można mówić o kilku podstawowych rodzajach komunikowania się:

- komunikowanie jako rozumienie – komunikacja jest procesem, dzięki któremu możemy zrozumieć innych i z kolei sami staramy się być rozumianymi;
- komunikowanie jako transmisja – komunikacja polega na przekazywaniu komunikatu w bardzo szerokim tego słowa znaczeniu;
- komunikowanie jako łączenie, powstawanie wspólnoty – proces, w którym dochodzi do łączenia części nieciągłych otaczającego nas świata i ludzi;
- komunikowanie jako oddziaływanie – używamy tego pojęcia do wyjaśnienia istoty wszystkich mediów, którymi oddziałują na siebie ludzie;
- komunikowanie jako wymiana – wymiana informacji między ludźmi jest możliwa w takim stopniu, w jakim ludzie mają podobne postawy i spostrzeżenia;

[22] Tamże, s. 110.

[23] Tamże, s. 111.

[24] Solarz A. (2012). Zagrożenia w cyberprzestrzeni. W: *Patologie. Praktyczne aspekty zapobiegania i zwalczania patologii społecznych*. Red. J. Bubiło, T. Guz, D. Krukowska-Bubiło. Lublin: Wydawnictwo KUL, s. 39–40 (39–46).

- komunikowanie jako interakcja – interakcja społeczna za pomocą znaków[25].

Współcześnie zdarza się coraz częściej, iż dziecko pada ofiarą cyberagresora. W tym aspekcie można mówić o konkretnych formach pomocy takiemu dziecku:

- Rozpoznanie i blokada. Należy poprosić dziecko, aby powstrzymywało się od reakcji odwetu, niezależnie od tego, jak silna byłaby pokusa rewanżu. Należy w miarę możliwości zidentyfikować prześladowcę i zablokować dalszą komunikację.
- Wyznaczanie granic. Rodzice powinni skontaktować się z prześladowcą lub prześladowcami i zażądać zaprzestania niemoralnych praktyk. W innym przypadku należy poinformować, iż nastąpi kontakt z rodzicami lub ze szkołą, jeśli takie zachowania będą się powtarzać.
- Złożenie skargi. *Większość zachowań zaliczanych do „cyberbullyingu" takich jak: groźby, naruszanie prywatności, śledzenie – nie jest zgodna z warunkami korzystania z witryny internetowej lub usług dostawcy internetowego. Złożenie skargi do usługodawcy może doprowadzić do odebrania prześladowcy (lub jego rodzicom) dostępu do Internetu lub zawieszenia tej usługi*[26].
- Kontakt ze szkołą. Bywa tak, że prześladowca uczęszcza do tej samej szkoły, co dziecko. W takiej sytuacji pomocy może udzielić dyrekcja szkoły i nauczyciele. Niektóre szkoły umieszczają stosowne przepisy zapobiegające wirtualnemu prześladowaniu w regulaminie dostępu do Internetu.
- Wysłanie listu polecającego rodzicom prześladującego dziecka. Do tego należy dołączyć wydruki dotyczące niewłaściwego zachowania, np. zapisy z komunikatorów internetowych. Warto przy tym poprosić rodziców o zareagowanie i położenie kresu dręczeniu.
- Kontakt z prawnikiem. Do takiej relacji powinno dojść tylko w ostatecznej sytuacji, zwłaszcza wtedy, kiedy należy wytoczyć proces prześladowcy i jego rodzicom z powództwa cywilnego[27].

W tym kontekście jeszcze raz ujawnia się bardzo wysoka ranga systemu rodzinnego w wypełnianiu funkcji wychowawczej. W badaniach D. Ochojskiej, przeprowadzonych *Skalą powodzenia małżeństwa* M. Braun-Gałkowskiej i ankietą własnej konstrukcji, został odkryty hierarchiczny układ wartości postrzeganych przez dziewczęta i chłopców jako istotne dla powodzenia małżeństwa i spójności rodzinnej. Przedstawia się on następująco:

1. Wzajemna miłość.
2. Wzajemne zaufanie.
3. Wspólne wychowywanie dzieci.

[25] Andrzejewska A. (2012). Rola forów internetowych w życiu dzieci i młodzieży. W: *Komunikacja w cyberświecie*. Red. S. Bębas, J. Plis, J. Bednarek. Radom: Wyższa Szkoła Handlowa w Radomiu, s. 295. Za: Dubis M. (2016). *Pedagogiczne uwarunkowania agresji dzieci i młodzieży: Rodzina – Szkoła – Cyberprzestrzeń – Uzależnienia*. Lublin: Innovatio Press Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Ekonomii i Innowacji, s. 93.

[26] Tamże, s. 101.

[27] Tamże, s. 101–102.

4. Wzajemny szacunek.
5. Wzajemna wyrozumiałość.
6. Pomoc w trudnych chwilach.
7. Wzajemne okazywanie miłości.
8. Dobre poznanie przed ślubem.
9. Poczucie bezpieczeństwa.
10. Wzajemna umiejętność przebaczania oraz wspólne podejmowanie decyzji[28].

Istotne jest to, że bardzo podobna hierarchia wartości pojawia się w badaniach takich grup jak:

- córki i matki;
- córki i ojcowie;
- synowie i matki;
- synowie i ojcowie.

Badania D. Ochojskiej pokazały w jednoznaczny sposób, że zarówno ludzie młodzi, jak i ich rodzice uznają miłość za najważniejszy czynnik warunkujący rodzinne szczęście. Nie zauważono istotnych różnic w preferencjach wartości pomiędzy dziewczętami i chłopcami[29]. Biorąc pod uwagę liczbę wzajemnych relacji pomiędzy poszczególnymi członkami rodziny oraz relacje z dalszym otoczeniem, można mówić o bardzo dużej złożoności wielorakich uwarunkowań. Można przypuszczać, iż młodzi ludzie w wieku gimnazjalnym przeżywają pewne egzystencjalne dylematy. Z jednej strony bowiem pozostają pod ogromnym wpływem cyberprzestrzeni, z drugiej zaś pragną wartości rodzinnych i deklarują ich zdecydowany wybór (w wielu badaniach). Taki dylemat jest wypadkową dwóch tendencji wychowawczych. Jedna pochodzi z wychowania poprzez cyberprzestrzeń, druga zaś z wychowania dokonującego się w systemie rodzinnym. M. Dubis uważa, iż: *Wychowanie, niezależnie od deklarowanych założeń ideowych, zawsze jest wychowaniem do jakichś wartości. To wartości, rozumiane jako to, co cenne, wyznaczają z jednej strony cele wychowania (stanowiąc ich źródło i uzasadnienie), z drugiej – kryteria oceny działań wychowawczych. Wartości stanowią integralną część* wychowania, tym samym więc wychowan*ie jest wprowadzeniem dziecka w* świat wartości[30].

Należy dodać, iż młody człowiek ma szansę rozwijać się w specyficznym dla siebie środowisku i społecznym kontekście. Należy uwzględnić wpływ otoczenia przyrodniczego, rodzinnego i innych ludzi na zachowanie i rozwój młodego

[28] D. Ochojska D. (2016). Hierarchia wartości rodzinnych młodzieży a oddziaływanie rodzicielskie. W: *Psychologiczne uwarunkowania wartości. Rodzina – sens i wartość ludzkiego życia – religijność*. Red. J. Łukasiewicz, M.Z. Stepulak. Lublin:Innovatio Press Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Ekonomii i Innowacji, s. 101–102 (95–110).

[29] Tamże, s. 106.

[30] Dubis M. (2016). Aksjologiczne aspekty wychowania w szkole. W: *Psychologiczne uwarunkowania wartości. Rodzina – sens i wartość ludzkiego życia – religijność*. Red. J. Łukasiewicz, M. Z. Stepulak. Lublin: Innovatio Press Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Ekonomii i Innowacji, s. 221 (219–230).

człowieka. To właśnie inni ludzie i środowisko są istotnym elementem obrazu człowieka[31]. Niestety, środowiska mogą być niewydolne wychowawczo, a nawet dysfunkcjonalne czy patologiczne. Takim właśnie środowiskiem może być również cyberprzestrzeń.

Ostatnie badania naukowe pokazują, iż telewizyjna przemoc może zmienić postawy widzów. Dyskusje toczą się w trzech podstawowych wymiarach:

- agresja prezentowana w telewizji może prowadzić do wzrostu zachowań agresywnych i/lub do zmian w postawach i wartościach faworyzujących stosowanie agresji w rozwiązywaniu konfliktów;
- znieczulenia – częste oglądanie przemocy może prowadzić do zmniejszenia wrażliwości na przemoc i spowodować większą gotowość do tolerowania rosnącego poziomu przemocy w społeczeństwie;
- strachu – ekspozycja przemocy w telewizji może zwiększyć poziom strachu w widzach[32].

Problem agresji w cyberprzestrzeni dzieci i młodzieży jest dzisiaj bardzo ważnym zagadnieniem, tym bardziej, iż w przyszłości mogą powstać następujące zmiany:

- „*młodzież i dzieci pozostaną bardzo waż*nym odbiorcą *mulitimediów, a w niektórych działach wręcz kluczowym;*
- *„utechnicznienie" młodzieży będzie rosło, poprzez zwiększenie podaży urządzeń, ich dostępność ekonomiczną oraz zwiększanie tzw. zakładek technologicznych (posiadanie jednego urządzenia lub aplikacji prowadzi do kolejnego);*
- *nowe urządzenia będą adresowane do coraz to młodszych grup odbiorców – możemy np. założyć rozwój technologii elektronicznych adresowanych już do 5-* i *6-latków;*
- *ofensywie urządzeń będzie towarzyszył wielki rynek wspomagający – aplikacje i gadżety;*
- *wydatki młodzieży będą rosły i mogą wzrastać w tempie kilku – kilkunastu procent rocznie;*
- *wzrostowi nasycenia technologiami towarzyszyć będzie zwiększenie aktywności dzieci i młodzieży w sieci*[33].

Bardzo kuszące jest postrzeganie nowych technologii w białych lub czarnych barwach i reagowanie na nie w schematyczny sposób. Dzieci jednak rzadko odnoszą jakąkolwiek korzyść lub czegokolwiek się uczą, kiedy rodzice są zbyt krytyczni

---

[31] Kata G. (2016). *Wolontariat młodzieżowy jako szansa samoaktualizacji*. Lublin:Innovatio Press Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Ekonomii i Innowacji, s. 59.

[32] Murray J. P. (2001). TV violence and brainmapping in children. *Psychiatric Times*. October, s. 10. Za: Huk T. (2014). *Pedagogika medialna. Aspekty społeczne, kulturowe i edukacyjne*. Kraków-Katowice.

[33] Jędrzejko M. (2012). Nowe media i cyberprzestrzeń. W: *Dzieci a multimedia*. Red. M. Jędrzejko, A. Taper. Warszawa-Dąbrowa Górnicza, s. 17 (15–20).

i reagują nakładaniem kar lub odcinaniem dostępu do Internetu. Większą korzyść odnoszą, kiedy rodzice chcą wyjść im naprzeciw i próbują przekazać jakąś pomoc[34].

Wszystkie wymienione powyżej problemy stają się bardzo ważnym wyzwaniem dla współczesnego wychowawczego systemu rodzinnego.

Zakończenie

Współczesny świat charakteryzuje się ogromną dynamiką rozwoju i tempa życia społeczeństwa. Człowiek jest ciągle „ubogacany" nowymi technologiami i wynalazkami, które w założeniu mają służyć jego lepszemu funkcjonowaniu i pokonywaniu wielu przeszkód i trudności. Równocześnie pojawia się jednak wiele nowych zagrożeń. Jednym z nich jest cyberprzestrzeń. Z jednej strony bowiem służy ona człowiekowi pomocą, szczególnie w zakresie lepszej komunikacji, ale równocześnie stanowi zagrożenie w kontekście prawidłowego rozwoju psychicznego człowieka. Szczególnie na zagrożenia te narażony jest system rodzinny, zachwiana bowiem zostaje jego podstawowa funkcja, czyli wychowanie. Przed rodzicami i wychowawcami pojawiają się nowe wyzwania, aby mieć pełny wpływ na prawidłowy osobowy rozwój swoich dzieci.

Cyberprzestrzeń jest także przedmiotem szeroko zakrojonych badań w pedagogice i psychologii. Ważne badania zostały podjęte przez pedagogów mediów. Efekty tych badań mają służyć poszerzeniu wiedzy o to, jakimi działaniami można wywołać pewne pożądane zjawiska związane z mediami. Do tego dochodzą bardzo ciekawe badania z obszaru psychologii Internetu. Specjaliści obu dziedzin wskazują na specyficzne zagrożenia natury dydaktycznej i psychicznej spowodowane technologiami informatycznymi. Wśród nich można wymienić następujące: a) zaburzenia funkcji poznawczych; b) ucieczka od realnego świata; c) specyficzne postacie patologii społecznej; d) uzależnienia; e) dysfunkcje neurologiczne.

Szczególnym miejscem narażonym na zagrożenia płynące z cyberprzestrzeni jest rodzina jako system wychowawczy. Otaczająca rodzinę cyberprzestrzeń bardzo często generuje przemoc, która z kolei wywołuje wiele negatywnych skutków. Można również mówić o cyberprzestępczości. Do podstawowych czynników, które odpowiadają za ten stan rzeczy można zaliczyć: a) anonimowość działania; b) transgraniczność; c) prostotę i dostępność narzędzi; d) trudność z zatrzymaniem sprawcy na gorącym uczynku; e) łatwość w usuwaniu dowodów; f) wysoką „ciemną liczba" przestępstw. System rodzinny w obliczu zagrożeń płynących z cyberprzestrzeni musi wypracować adekwatną strategię komunikacyjną. Zdarza się, iż dziecko z powodu złej komunikacji w rodzinie staje się ofiarą cyberagresora. Ważnym zagadnieniem jest przemoc przekazywana w telewizji, która może prowadzić do wzrostu zachowań agresywnych, znieczulicy społecznej oraz strachu.

[34] Kowalski R. M., Limber S. P., Agatston P. W (2010). *Cyberprzemoc wśród dzieci i młodzieży*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, s. 105.